

МОДЕЛЬ ОСВІТИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ¹Харківський національний автомобільно-дорожній університет²Міжрегіональна академія управління персоналом*Стаття присвячена визначенню сутності освітньої моделі інформаційного суспільства, її основних рис та завдань.***Вступ**

Суспільні зміни, що відбуваються протягом останніх років, сформували необхідність пошуку нової освітньої моделі (парадигми). І таку парадигму почали створювати на принципах неklasичного типу раціональності та світоглядних змін, що відбулися наприкінці ХХ століття.

Дана парадигма веде свій родовід від маргіналії педагогічної культури початку ХХ століття, до числа яких варто віднести в першу чергу теорію й практику вільного виховання, що ввібрала в себе основні ідеї "філософії життя". В 60-80-і рр. зусиллями теоретиків різної орієнтації, від феноменології, прагматизму й екзистенціалізму до неофрейдизму, герменевтики й структуралізму, конституювалася парадигмальна цілісність "гуманістичної педагогіки". Її загальна спрямованість виразилася в розумінні особистості як споконвічно відкритої, проективної (самоактуалізуючої) істоти [1; 2; 3; 6].

Метою статті є виявлення особливостей парадигма відкритої освіти

Аналіз досліджень і публікацій

Уявлення про відкритість людини, як її особливої характеристики, що у тому числі впливає на проектування й протікання освітнього процесу розроблена в рамках антропологічного підходу. Даний підхід розглядає людину як ексцентричну істоту. Ексцентричність людини означає відсутність будь-яких меж, необхідність подивитися на себе з боку, визначити себе й одночасно неможливість розставити всі крапки над «і», виявити свою сутність. Тому «людина повинна визначити себе як «відкрите питання», зрозуміти себе як «невимірність». Ідея ексцентричності свого часу була висловлена ще М. Шелером і Г. Плеснером. У педагогіці ХХ століття вона розроблялася В. Б. Куликовим, О.Ф. Больновим, Л.І. Новіковою та ін. Ці автори дійшли висновку, що людина, будучи ексцентричною істотою, може розглядатися як «потенційна нескінченність, відкрита для встановлення довільних зв'язків з усім навколишнім нескінченим світом, для включення в цей світ» [2; 6]. Відкритість зумовлює можливість і необхідність освіти як відкриття своєї сутності (згідно екзистенціалістським концепціям, сутність людини не визначена, її існування передчує сутності), а освітній процес повинен відповідати цій відкритості, також бути відкритим, тобто надавати максимум можливостей для самореалізації людиною образу свого «Я», свого призначення. Створена О. Больновим версія філософії існування дозволила додати людській ексцентричності позитивні виміри – подяку, надію, довіру, а спонтанне прагнення до

активності витлумачити як реалізацію до креативного початку особистості. Отже, головним пріоритетом сучасної освіти стали саморозвиток особистості дитини у вільних формах діяльності. Звідси випливає широке впровадження ігрових методик навчання.

Проникнення постмодерністського принципу "від логіки тотожності до логіки розходження" в освіті також мало свої наслідки. Перенесли акцент освіти від універсальних, загальних характеристик особистості, на її специфічні, індивідуальні неповторні особливості, на риси самобутності й унікальності [4].

Певний внесок у розвиток ідеї відкритості особистості та й відкритої освіти зробила й синергетика [7]. В межах синергетичного підходу освітній процес розглядається як процес самоорганізації індивіда під впливом зовнішніх факторів і як відкрита система в якій індивід виступає своєрідним аттрактором та сприяє формуванню спонтанних структур, необхідних для розвитку системи. Відкритість запобігає закріпленості наявних структур, механіцизму й редукціонізму в освітньому процесі та забезпечує його цілісність, різноманіття, можливість творчості й погодженої взаємодії системи.

Основна частина

Відкритість виступає як важлива характеристика освітнього процесу, що при орієнтації на учня як джерела стихійності, спонтанності й упорядкованості одночасно забезпечує різноманіття альтернативних шляхів становлення індивіда, комплексне й цілісне відображення в його освіті тенденцій розвитку сучасної культури, високий ступінь інтеграції в соціальні процеси в ролі рівноправного партнера. Управління таким процесом припускає гнучкий резонансний вплив на середовище з метою запуску механізм самоорганізації.

Отже, ми все більше відходимо від традиційних психологічних уявлень. Як архаїчна людина мало схожа на античну, а антична на середньовічну або людину Нового часу, так і маленька дитина мало схожа на підлітка, а останній – на юнака й дорослого. Доросла людина – це зовсім не розумний і розвинений підліток, а підліток – не виїшов із маленької дитини. Психічна (духовна, тілесна, родова) зміна нагадує не трансформацію й розвиток єдиної істоти, а, скоріше метаморфозу однієї істоти в іншу (на зразок того, як гусінь перетворюється на лялечку, а лялечка на метелика). Тому справжня освіта – це не поступовий процес в однакових для всіх межах, а

перехід від одного стану до якісно іншого, від однієї відкритості до якісно іншої. Вона вимагає культивування-розширення цілісності людини в якій відбувається становлення, її постійного відновлення й знову – завоювання. Шлях через свого роду одкровення – стрибки за рамки повсякденного, стрибки від розуму, що споглядає до розуму, що створює.

Вищенаведене розуміння особистості дозволяє нам виділити основні риси освітньої моделі, спрямованої на її розвиток.

По-перше, *змінилася мета освіти*. Вона полягає в забезпеченні умов для самовизначення й самореалізації особистості. Якщо раніше метою освіти була підготовка, що базується на знаннях, і формування гармонійно розвинутої особистості, то зараз ідея вихідної нерівності індивідуальних якостей, здібностей дитини привела до відмови від ідеалу всебічно розвинутої, гармонійної особистості. Утвердження людської суб'єктивності сприяло визнанню безлічі картин світу, плюралізму ідей, поглядів на явища дійсності, що відповідають інтересам, потребам, ціннісним установкам як учнів, так і вчителів. Звідси – відмова від створення універсальних освітніх систем і розробка педагогічних прийомів, що враховують своєрідність особистості учня. Як би чином не розглядали педагогіку, (як науку або як мистецтво), у центрі її уваги перебуває учень як неповторна індивідуальність, а освіту слід розуміти як процес, спрямований на розвиток індивідуального, творчого початку в дитині, для того, щоб сприяти становленню її як особистості.

По-друге, у новій освітній парадигмі відбувається так званий *поворот до дитини й особистості*. Активне використання на теренах педагогічної практики гуссерлівського поняття "інтерсуб'єктивність" відкрило можливості подолання екзистенціальної самотності й соціальної відчуженості особистості. Учень став суб'єктом пізнавальної діяльності, а не об'єктом педагогічного впливу. Відповідно змінюється й роль викладача: замість наукових принципів організації вчителем пізнавальної діяльності учня має місце "діалогіка партнерства", співробітництва, співтворчості, заснована на механізмах емпатії, ідентифікації вихователя з вихованцем. Цьому сприяє як переосмислення сутності людини, так і культурні та світоглядні настанови нашого часу, згідно з якими нівелюється грань між автором і читачем, творцем перформансу та його учасником тощо. Суб'єкт-суб'єктні відносини, з погляду постмодерністського дискурсу, є єдиною можливою формою педагогічних відносин.

Однак повернемося до феноменології. Завдяки іншому її фундаментальному поняттю – "життєвий світ"¹ – провідним завданням педагогіки стає

¹ Життєвий світ – центральне поняття «пізньої» філософії Е. Гуссерля. Життєвий світ складається з суми безпосередніх очевидностей, які задають форми орієнтації та людської поведінки. Такі очевидності є дофілософським, донауковим, первинним в логічному плані прошарком будь-якої свідомості. Вони є засадою й умовою можливості свідомого прийняття індивідом теоретичних установок. Ці умови можливості

актуалізація допредикативних змістів (неорганізованих, неопрацьованих змістів, у яких ще не встановлені функціональні залежності й властивості предметів) переживання дитиною світу і своєї залученості до нього. Тобто завданням педагогіки є створення умов, у яких дитина могла б долучитися і засвоїти на власному досвіді загальноприйняті уявлення про світ, людські стосунки, поведінку. Уявлення, які не передаються через теорії, а мають характер неявного але необхідного знання і порозуміння. Як ми поступово привчаємо дитину до того, що спати треба вночі, а не вдень (коли ще дитина не знає і не усвідомлює, що таке ніч і день), так само ми вчимо її розумінню добрих і поганих вчинків, від яких дій може бути боляче, а від яких – цікаво та весело. Завдяки повсякденному залученню до очевидних уявлень маленька дитина проходить шлях від простого сприйняття «мама посміхається» до усвідомлення, чому мама посміхається – «бо вона мене любить», «бо я правильно зробив», «бо я щось смішне вчинив»; від перевірки власної здатності надовго відірватися від землі до розуміння законів фізики. За цих умов подолання відчуження особистості від знань, норм і цінностей, мислиться як злиття обривів індивідуального та культурно-історичного життєвих світів. Відкриваючи для особистості простір співбуття з іншими Я, освіта покликана відновити змістовну цілісність культурного поля, що, у свою чергу, передбачає володіння мовними кодами, необхідними для розуміння культурного тексту, уміння його інтерпретувати. Інтерпретація містить у собі креативний елемент, тобто повинна виступати як актуалізація завжди незавершеного творчого процесу. Однак у цій співтворчості ідея, яка була присутня і в класичній освітній парадигмі, потреби індивідуальної самореалізації безумовно переважають над завданням "спільної справи", культурної й історичної послідовності. Творча природа освіти забезпечує для становлення індивідуального Я «соціальний шлях виявлення зовні» (Ю. Хабермас), шлях, відкритий для всіх, оскільки «момент творчості» – це не винятковий привілей деяких обраних.

По-третє, разом із переосмисленням цілей освіти та ролей учасників освітнього процесу відбувається й зміна моделі навчання. На зміну предметно-онтологічної моделі навчання приходять модель, в якій *основу навчальної дисципліни становить методологія й історія досліджуваної науки*, її пізнавальні засоби й технології. Основне завдання сьогодення – навчити вмінню вчитися, здатності самостійного вироблення цілісної системи вирішення проблем (у тому числі, у майбутньому – професійних проблем).

Наприклад, не треба викладати різні психологічні теорії, а потрібно *ввести* в психологію, тобто треба продемонструвати психологічну точку зору, познайомити із психологічними школами, познайомити з історією психології, з еволюцією

збігаються з областю загальноприйнятих уявлень, які мають характер «автоматичних» неусвідомлених регуляторів сенсопокладання.

психологічних програм, познайомити з типами психологічного дискурсу. А конкретні знання, конкретні теорії – цьому людина повинна вчитися сама. Тобто потрібно вчити не знанням, а готувати людину до життя. Навчання, націлене на розвиток здібностей учня шляхом оволодіння ним методами наукових дисциплін, а не їхніми результатами, разом із вихованням у всіх його видах покликане сприяти реалізації індивідуальних задатків і можливостей дитини. У результаті відбувається нівелювання меж між навчанням і вихованням, оскільки усвідомлення цілісності особистості приводить до розуміння того, що ірраціональне, несвідоме, будучи джерелом творчої активності, грає не меншу роль, ніж раціональне мислення.

Наступна вимога сучасності – розвиток здатності людини легко адаптуватися до світу, який швидко змінюється, – у новій парадигмі освіти реалізується *в переході до безперервної та відкритої освіти*. Феномен відкритої освіти на даний момент є одним із ключових феноменів актуальних дискусій у гуманітарних науках. У вітчизняній і російській педагогіці останніх років активно розробляється концепція відкритої освіти. У дослідженнях А.А. Андрєєва, В.О. Букетова, М.А. Євдокимова, Ж.Н. Зайцевої, О.М. Зайченко, Г.А. Каплана, С.Л. Краснової, М.Н. Певзнера, В.П. Тихомірова, В.М. Філіппова та інш., розглядаються цивілізаційні підходи й перспективи відкритої освіти, напрямі розв'язання проблем її конкретного застосування, влаштовується педагогіка відкритості та діалогу культур, особлива увага приділяється розвитку відкритої освіти в рамках сучасної вищої школи.

Реалізація принципів відкритої освіти приводить до якісних змін у всіх елементах педагогічної системи, включаючи характер самого знання, форм і методів організації освіти, ролі викладачів, і учнів у навчальному процесі.

Філософія відкритої освіти пов'язана з уявленнями, що змінилися в сучасній науковій картині світу і способах пізнання, орієнтованих на вивчення систем, що здатні самоорганізовуватись і саморозвиватись [7]. Мається на увазі, що визначальною тенденцією сучасної освіти повинна стати не подальша диференціація різних способів пізнання світу, а, навпаки, їхня інтеграція, системний підхід до вивчення світу, у якому можуть допомогти, у тому числі, новітні технічні засоби. Сучасна освіта повинна будуватися на міждисциплінарності, яка б виявлялася й у методології, і в освітній практиці. В межах класичної раціоналістичної моделі освіти пріоритет надавався, насамперед, розвитку інтелектуальних здібностей і науковому світосприйманню. Сучасні концепції намагаються урівноважити цю модель, доповнюючи її естетичними, релігійними, етичними, практичними формами пізнання, які б разом забезпечили цілісний духовний розвиток особистості.

Окрім того, змінилося й саме уявлення про наукове знання. На даний час складається новий образ науки, далекий від нормативізму й унітаризму просвітницької концепції. У ХХ ст. виникли й виявилися такі способи буття знання та форми його репрезентації, які ні в гносеології, ні в теорії науки

раніше не аналізувалися. Наприклад, М. Полані висунув ідею неявного особистісного знання. Видатний математик ХХ ст. Д'едонне одну зі своїх заміток назвав "Математик стільки, скільки існує математиків". Іншими словами, знання стали представляти як якусь дивергуючу освіту – не просто як множинну освіту, а таку, що постійно урізноманітнюється. Більше того, стало очевидно, що знання безпосередньо пов'язане з особистістю вченого, з носіями й творцями наукового знання. Тому "науковчення" сучасної епохи повинне базуватись на абсолютно нових уявленнях про структуру й характер наукового знання. Воно повинне виходити не з єдиного, спеціалізованого тезаурусу, а з їхнього різноманіття й, насамперед, з особистісних, когнітивних і емоційно-вольових, методологічних і методичних навичок.

Висновки

Отже, основними характеристиками відкритої освіти стають використання методів і контекстів неформальної освіти й безпосереднього життєвого досвіду, активна участь у навчанні й прийнятті рішень самими учнями, важливість проблем і потреб людей як основних моментів для організації навчання. У відкритій освітній системі діють різноспрямовані тенденції, що відповідають зростанню багатомірності самого суспільства, ускладненню соціальної структури. Акцент на розвитку учня як унікальної особистості суперечить виробленню універсальних прийомів і форм освіти, уніфікації його змісту. Управління в традиційному розумінні цього слова є неефективним, тому що сковує творчу ініціативу педагогів. У цих умовах мова повинна йти не стільки про керування освітою, скільки про «спрямування» розвитку, що дозволяє впливати на інтегральні характеристики процесу, забезпечувати бажані тенденції або, навпаки, уникати небажаних відхилень [5].

Ще однією особливістю відкритої освіти є її тривалість протягом усього життя, тобто безперервність. Питання про безперервну освіту виникло через зміну характеру трудової діяльності. З одного боку зростає запит на професіоналів із високим творчим і інтелектуальним потенціалом, з іншого – час життя тієї або іншої професії стрімко скорочується. Людина змушена протягом свого життя кілька разів перекваліфіковуватися. Виникає необхідність не в однократному процесі навчання, а в безперервній освіті для підтримки власної конкурентоздатності на ринку праці. Тому, крім професійної освіти, людина повинна мати можливість одержати й додаткову освіту (підвищення кваліфікації, перепідготовку, другу освіту тощо), що сприятиме забезпеченню ефективної, обраної за власним бажанням зайнятості особистості, задоволенню потреб у навчанні й підвищенню професійної майстерності, посиленню конкурентоздатності кадрів, їхньої професійної мобільності й соціальної захищеності.

Сучасна система освіти, на нашу думку, повинна забезпечити доступність одержання знання й інформації для кожного члена суспільства, можливість підвищувати кваліфікацію, і оперативно

змінювати сферу діяльності протягом активного періоду життя, розвивати інтелектуальні й творчі задатки особистості,² що приводить до істотної трансформації процесу освіти й створення нових форм навчання. Наприклад, в останні десятиліття активно розвивається дистанційне навчання (ДН), у якому використовуються методи, що базуються на комп'ютерних технологіях. ДН – це можливість вчитися в індивідуальному режимі, незалежно від місця й часу, можливість навчитися все життя. У цілому світі спостерігається кількості числа студентів, що навчаються за технологіями ДН, зростає й кількість вузів, що використовують їх у навчальному процесі.

Навчання відбувається як у традиційних навчальних формах, так і в рамках професійної комунікації. У цьому сенсі учасники тематичних конференцій теж учаться, здобувають нові знання й навички. При цьому зрозуміло, що працююча людина не може нескінченно кочувати з вузу до вузу й із конференції на конференцію. Реальну безперервність освіти можуть забезпечити тільки сучасні інформаційні технології – від дистанційної освіти до комунікації в професійних форумах і чатах.

Реальне втілення принципу відкритої безперервної освіти стає можливим в умовах існування безлічі різнопрофільних навчальних закладів, що спираються на спеціалізовані навчальні програми, які прагнуть реалізувати індивідуальний підхід до учня. Можна навести такі приклади втілення нових принципів освіти: Відкритий університет у Великобританії та його численні філії в багатьох країнах світу, у якому навчаються групи дорослих учнів, об'єднані певними загальними пізнавальними цілями й інтересами; Університет третього віку (The University of the Third Age), що в 1973 р. був заснований у Тулузі (Франція), і з тих пір набув значного поширення практично у всіх західних державах.

Загалом, в даний час від осмислення концепції відкритої освіти, активно переходять до конструювання, реалізації відкритих освітніх процесів. У нашій країні ці процеси виражаються поки що фрагментарно – у вигляді розробки індивідуальних методик, програм навчання й розвитку, електронних щоденників, дистанційних курсів в окремих школах і гімназіях до ініціювання входження системи вищої освіти в Болонський процес та дистанційних форм освіти у вищих навчальних закладах.

Список літератури

1. *Балобанов А. Є.* Філософія орієнтованої освіти // «Кентавр» – № 1. – 1996. – С. 11-15.
2. *Больнов О. Ф.* Проблема подолання екзистенціалізму. Введення. // Філософська думка. – № 2. – 2001. – С. 137 – 145.
3. *Гусинский Е. Н.* Современные образовательные теории: Учеб.-метод. пособие для вузов / Е. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М.: Литературное агентство. «Университетская книга», 2004. – 256 с.
4. *Громько Н. В.* Интернет и постмодернизм – их

значение для современного образования // Вопросы философии. – № 2. – 2002. – С. 175-180.

5. *Заборская М. Г.* Философия образования и проблема управления педагогическим процессом в современной школе / М. Г. Заборская / Инновации и образование. Сборник материалов конференции. Серия: "Symposium" – Спб.: Санкт-Петербургское философское сообщество. – № 29. – 2003. – С. 62-65.

6. *Куликов В. Б.* Педагогическая антропология: Истоки, направления, проблемы. – Свердловск, 1988.

7. *Новикова Л. И.* «Воспитательное пространство» как открытая система (педагогика и синергетика) // Общественные науки и современность. – № 1. – 1998. – С. 132–134.

² Саме поняття «навчання» поступово замінюється на «освіту», оскільки роль того, кого навчають, стає все більш активною.

А.С. Дорошкевич., Е.Н. Карина

МОДЕЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье рассматривается сущность образовательной модели информационного общества, ее основные черты и задачи. Открытость определяется как основная характеристика модели современного образования.

A. Doroshkevich, E. Karina

MODEL OF EDUCATION IN THE INFORMATION SOCIETY

This article is about the essence of the educational model of information society and its main features and tasks. Open education is considered as the main characteristic of the model of modern education.